Milena Hebal-Jezierska
(Uniwersytet Warszawski)

SŁOWA ROKU W CZESKIM DYSKURSIE PUBLICZNYM

Celem artykułu jest analiza tzw. słów roku pojawiających się w czeskim dyskursie publicznym w latach 2006–2014. Słowo roku jest tu definiowane jako leksem lub jego konkretna forma fleksyjna (ewentualnie piktogram[1]) wyłoniony w drodze konkursu. W wielu krajach, m.in. w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, w Polsce, organizowany jest wybór słowa roku. W Republice Czeskiej wydarzenie to przybiera postać plebiscytu czytelników gazety „Lidové noviny". Zdarza się, że oddzielnie głosują także członkowie redakcji wymienionego pisma. Nigdy jednak werdykt jury redakcyjnego nie modyfikuje wyniku głosowania czytelników. Jeśli występują różnice, na liście rankingowej pojawiają się słowa wybrane przez wypełniających ankietę, a obok albo poniżej, często w postaci komentarzy, pojawia się wybór kolegium redakcyjnego.

W Czechach wyłanianie słowa roku jest wydarzeniem popularnym, zapowiadanym przez wiele miesięcy. Zanim zostaną podane ostateczne wyniki, pojawiają się artykuły relacjonujące tymczasowy stan głosowania. Komentarze te nabierają charakteru wydarzenia sportowego lub artystycznego, np.

> V anketě Slovo roku jasně vede výraz ‚pussy'. Vyhraje Zeman i letos? [LN 14.12.2014]
> W ankiecie „Słowo roku" wyraźnie prowadzi wyraz *pussy*. Czy w tym roku też wygra Zeman[2]?

Warto odnotować, że językoznawcy nie są, do tego stopnia jak to ma miejsce w Polsce, zaangażowani w czeskie wydarzenie. Przede wszystkim nie są członkami jury ani obligatoryjnymi komentatorami poszczególnych wyborów słów roku. Objaśnieniami zajmują się także politolodzy i dziennikarze, a komentarz językoznawcy nie stanowi z reguły dogłębnej analizy, ale jest powierzchowną wypowiedzią, dostosowaną do poziomu przeciętnego czytelnika, np.

> „Toto slovo bylo v průběhu roku použito mnohokrát a charakterizuje mezinárodní dění roku 2014 relativně velmi dobře," okomentoval pro LN výběr jazykovědec a ředitel Ústavu pro jazyk český Karel Oliva. [o wyborze redakcji LN słowa *sankce* za rok 2014] [parlamentnilisty.cz, 27.12.2014].

[1] Po raz pierwszy wybrano piktogram jako słowo roku 2015. Owego wyboru dokonali redaktorzy Oxford Dictionaries. Za zwycięzcę uznali emotikon „Face with Tears of Joy" (zob. http://blog.oxforddictionaries.com/2015/11/word-of-the-year-2015-emoji/).

[2] Słowo, które wypowiedział prezydent Republiki Czeskiej, Milosz Zeman. Tłumaczenia cytatów, jeśli nie zaznaczono inaczej, są dziełem autorki artykułu.

To słowo w ciągu roku pojawiało się wiele razy. Bardzo dobrze charakteryzuje wydarzenia międzynarodowe roku 2014, skomentował dla LN [Lidové noviny] językoznawca i dyrektor Instytutu Języka Czeskiego, Karel Oliva.

W niniejszym artykule zostaną omówione leksemy wybrane przez czytelników, a nie przez redakcję „Lidové noviny".

1. SŁOWO ROKU A RZECZYWISTOŚĆ POZAJĘZYKOWA

Analizując słowa roku pod względem ich stosunku do rzeczywistości językowej, warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Wszystkie badane leksemy dotyczą wydarzenia krajowego. Żaden z nich nie odnosi się do spraw międzynarodowych, nierzadko większej wagi. Dla przykładu, w 2008 roku światowy kryzys ekonomiczny został przyćmiony przez wprowadzenie dodatkowych opłat w czeskiej służbie zdrowia. To właśnie wyraz *poplatky* 'opłaty' uplasował się na najwyższym stopniu podium[3]. Leksem *krize* 'kryzys', który zajął w Niemczech (*Finanzkrise*) pierwsze miejsce, w Czechach został sklasyfikowany na drugim miejscu[4]. Podobnie w 2014 roku, w którym doszło do aneksji Krymu przez Rosję, w Czechach wygrał leksem *pussy*, choć redaktorzy LN zdecydowali się na słowo *sankce* 'sankcje'. Świadczy to o koncentracji przeciętnych czeskich obywateli na sprawach wewnętrznych. Lokalna perspektywa postrzegania rzeczywistości przy wyborze słów roku nie jest rzadka i zdarza się także w innych krajach. W 2014 r. w Polsce językoznawcy wybrali, m.in. ze względu na walory słowotwórcze, leksem *kilometrówka*[5]. W Stanach Zjednoczonych pierwsze miejsca zajmują słowa (ciekawe pod względem słowotwórczym lub semantycznym) związane częściej z sytuacją wewnętrzną niż międzynarodową, np. w 2014 r. wygrało słowo *blacklivesmatter*[6].

Słowa roku wyłonione w ankiecie przeprowadzanej przez gazetę „Lidové noviny" odnoszą się w znacznej mierze do zdarzeń politycznych. Stanowią aż 70% wyrazów. Należą tu m.in. leksemy związane ze sprawą korupcyjną (*šibal*), kradzieżą pieniędzy (*odklonit*), wprowadzeniem opłat w służbie zdrowia (*poplatky*), nieudanym projektem rozbudowy elektrowni solarnych (*fotovoltaika*), niedyspozycją prezydenta Milosza Zemana (*viróza*), stanowiskiem prezydenta w sprawie rosyjskiego zespołu Pussy Riot (*pussy*). Pozostałe leksemy są związane z innymi głośnymi wydarzeniami na terenie Czech. Wymienić tu trzeba masowe zatrucia alkoholem metylowym (*metanol*), sprawę korupcyjną na Wydziale Prawa w Pilźnie (*rychlostudent*), projekt biblioteki narodowej (*blob*).

Z tym również wiąże się autorstwo poszczególnych słów, które można rozdzielić pomiędzy polityków a publicystów. Potwierdzeniem powyższego okazała się w tym konkretnym przypadku kwerenda obrazów w Internecie. Wpisanie do wyszukiwarki połączenia wyrazowego *slovo roku* 'słowo roku' zwróciło obrazy pokazujące w pierwszej kolejności czeskich polityków i osoby odpowiedzialne za niektóre

[3] Wybór czytelników był zgodny z werdyktem redakcji LN [LN, 30.12.2008].
[4] LN, 30.12.2008.
[5] Internauci natomiast opowiedzieli się za słowem *separytysta*; www.slowanaczasie.uw.edu.pl.
[6] http://www.americandialect.org/woty [dostęp 2.03.2016].

sprawy; prezydenta Zemana, byłego ministra Kocourka oraz dziekana Wydziału Prawa w Pilźnie. Warto też zauważyć, że wiele z tych wyrazów to cytaty, co jest jednym z czynników wpływających na ich wybór przez przeciętnych czytelników. Słowa te w związku z tym nie są najczęściej z punktu językoznawczego bardzo skomplikowane formalnie. O ich atrakcyjności przesądza kontekst, w którym zostały użyte, powodując zarazem przesunięcia semantyczne. Ich struktura może być intrygująca dla zwykłego obywatela w przypadku wywołania konkretnych skojarzeń (por. niżej).

Tabela 1. Zestawienie słów roku wyłonionych w ankiecie przeprowadzanej przez gazetę „Lidové noviny"

Rok	Wyraz	Wydarzenie
2006	*šibal* – psotnik	Sprawa korupcyjna (cytat J. Paroubka)
2007	*blob*	Nazwa projektu budynku Biblioteki Narodowej
2008	*poplatky* – opłaty	Wprowadzenie opłat w czeskim systemie opieki zdrowotnej
2009	*rychlostudent* – szybkostudent	Sprawa korupcyjna na Wydziale Prawa w Pilźnie (ukończenie studiów / uzyskanie doktoratu w kilka miesięcy)
2010	*fotovoltaika*	Nieudany projekt rozbudowy elektrowni solarnych
2011	*odklonit* – odwracać	Kradzież pieniędzy przez ministra Martina Kocourka. Cytat z M. Kocourka
2012	*metanol*	Masowe zatrucia alkoholem metylowym (ok. 40 zmarłych)
2013	*viróza* – wirus	Zachowanie prezydenta Miloša Zemana w trakcie wystawienie klejnotów koronacyjnych. Cytat urzędnika Kancelarii Prezydenta
2014	*pussy*	Komentarz Miloša Zemana dotyczący zespołu Pussy Riot. Cytat z M. Zemana

2. CHARAKTERYSTYKA LEKSYKOLOGICZNA SŁÓW ROKU

Z punktu widzenia leksykologicznego wśród wyrazów należących do czeskiego zestawu słów roku dominują neologizmy leksykalne[7]. Wśród nich można wyróżnić neologizmy słowotwórcze (*rychlostudent*), neologizmy znaczeniowe (*šibal*, *odklonit*, *viróza*) oraz zapożyczenia (*blob*, *pussy*, *fotovoltaika*).

Pozostałe wyrazy natomiast stanowią użycia tekstowe wyrazów rodzimych lub obcych od dawna zaadaptowanych w czeszczyźnie (*metanol*, *poplatky*).

[7] W niniejszej pracy przychylamy się do podziału neologizmów na leksykalne i gramatyczne, co wynika z artykułu hasłowego Walerego Pisarka zamieszczonego w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim*. Uważamy także za Teresą Smółkową (2001: 16), że „podział neologizmów na neologizmy leksykalne (tj. wyrazowe obejmujące neologizmy wyrazowe, zapożyczenia), frazeologizmy i neosemantyzmy nie budzi wątpliwości".

2.1. NEOLOGIZMY SŁOWOTWÓRCZE

W zestawie czeskich słów roku znajduje się tylko jeden leksem, który można zaliczyć do neologizmów słowotwórczych. Jest nim rodzime złożenie *rychlostudent*, składające się z przymiotnika *rychlý* 'szybki', rzeczownika *student* 'student' oraz interfiksu *-o-*. Na język polski można by je przetłumaczyć jako szybkostudent, ewentualnie rychłostudent. Słowo, choć przed 2009 rokiem nierejestrowane w słownikach ani w korpusie[8], zaadaptowało się fleksyjnie do systemu języka czeskiego[9]. Jego struktura znakomicie oddaje znaczenie leksemu wskazujące na osobę, która szybko ukończyła studia. Odnosi się do sprawy korupcyjnej na Wydziale Prawa w Pilźnie, gdzie za odpowiednią opłatą można było skończyć studia, także doktoranckie, w kilka miesięcy.

Poświadczenia z roku 2009 wskazują na użycie wyrazu przede wszystkim w kontekście pilzneńskiej afery korupcyjnej.

Z prvních 91 absolventů plzeňských práv, o nichž se mluví jako o rychlostudentech, nebyly u 52 zjištěny žádné závady. [LN, 27.10.2009]

Z pierwszych 91 absolwentów pilzneńskiego prawa, o których mówi się jako o szybkostudentach, u 52 nie stwierdzono nieprawidłowości.

Poświadczenia z lat późniejszych są dość rzadkie, ale ich znaczenie jest różne, szczególnie w warstwie konotacyjnej i stylistycznej. *Rychlostudent*, tak jak w poniższej wypowiedzi, może konotować niekompetencję.

Vláda očima Zemana: Nekompetentní laik, rychlostudent a riziko pro stát. Koho tím prezident myslí? [Blesk, 10.01.2014]

Rząd oczami Zemana: Niekompetentny laik, szybkostudent i ryzyko dla kraju. Kogo prezydent ma na myśli?

"Žádný rychlostudent nemůže být ministrem. To není odborná kvalifikace," uvedl Zeman. [Blesk, 10.01.2014]

Żaden szybkostudent nie może zostać ministrem. To nie są odpowiednie kwalifikacje – stwierdził Zeman.

Zdarzają się jednak poświadczenia nienawiązujące do kontekstu afery korupcyjnej lub odnoszące się do niej częściowo, niekiedy leksykalizujące znaczenie neologizmu *rychlostudent*. Bez wątpienia należą tu napisy na koszulkach (*rychlostudent*) dostępne w sklepach internetowych. Obrazek, pokazujący biegnącego (szybko) studenta, któremu wysypują się kartki z teczki, dopełnia jednowyrazowy komunikat *rychlostudent*. Mamy zatem do czynienia z żartem sytuacyjnym. Leksem ten pojawia się również w komentarzach do zdjęć zamieszczanych na portalach społecznościowych, np. przedstawiające małe dziecko w murach uniwersyteckich trzymające tubę z dyplomem.

Zarejestrowano także ten leksem o nacechowaniu pozytywnym w poświadczeniu odnoszącym się do studenta, który w krótkim czasie skończył kilka kierunków studiów. Zawdzięczał to jednak swojemu intelektowi i ciężkiej pracy.

---

[8] Niewykluczone jednak, że mógł pojawiać się *ad hoc* w kontekstach dotyczących osoby szybko kończącej studia.

[9] Szybka adaptacja tego neologizmu jest związana z jego podstawami słowotwórczymi, które od dawna należą do systemu języka czeskiego.

Rychlostudent Jiří Matěj Brůna (29): Za 7 let získal 6 titulů! Tak tenhle mladík splňuje sny a představy většiny rodičů. V letech 2006 až 2013 totiž vystudoval šest různých oborů na šesti školách. [AHA, 29.04.2013]

Szybkostudent Jerzy Maciej Bruna (29 l.): W 7 lat zdobył 6 tytułów. Ten chłopak spełnia marzenia i wyobrażenia większości rodziców. W latach 2006–2013 skończył sześć kierunków w sześciu szkołach.

2.2. NEOLOGIZMY ZNACZENIOWE

Następną grupę słów roku stanowią neosemantyzmy. Leksemy *šibal*, *odklonit*, *viróza* zostały użyte w innych kontekstach, niż występowały wcześniej. Wszystkie stały się eufemizmami (patrz tab. 2.).

Tabela 2. Neosemantyzmy w zestawie czeskich słów roku

Słowo	Znaczenie słownikowe	Znaczenie kontekstowe
Šibal	Figlarz, psotnik	Psotnik – o łapówkarzu
Odklonit	Odwrócić głowę, zawrócić bieg rzeki	Przekierować pieniądze w znaczeniu ukraść
viróza	Niedyspozycja związana z chorobą wirusową	Niedyspozycja związana ze stanem upojenia alkoholowego

Pierwszym słowem roku – eufemizmem został leksem *šibal*. Znaczenie słownikowe tego rzeczownika jest w słowniku SSČ sprowadzone do synonimów: *šprýmař*, *čtverák*, *taškář* ‘żartowniś, dowcipniś, kawalarz’. W słowniku czesko-polskim Siatkowskiego i Basaja czeskiemu hasłu *šibal* odpowiadają ekwiwalenty: *figlarz*, *psotnik*, *swawolnik*, *zbytnik*, *filut*. W 2006 roku opisywany leksem został użyty w związku z jedną ze spraw korupcyjnych, która dotyczyła członków Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej (ČSSD). Ówczesny premier Paroubek nazwał wtedy swoich partyjnych kolegów zamieszanych w ten incydent *šibalové*. W takim kontekście nazwanie osób popełniających przestępstwo psotnikami zmniejsza powagę zaistniałej sytuacji. Ponadto skojarzenie z bajkowymi *šibalami*[10] nadaje całej sprawie wymiar mniej rzeczywisty, a nawet fikcyjny.

Je to zklamání, naše ambice byly určitě vyšší, poškodila nás celostátní aféra s **šibaly** Péťou a Doleželem, míní poslanec a šéf krajské ČSSD Miroslav Váňa. [SYN: Mladá fronta DNES, 23.10.2006]

Jesteśmy rozczarowani, nasze ambicje sięgały wyżej, zaszkodziła nam afera z psotnikami Péťou i Doleželem, uważa poseł i szef wojewódzkiej ČSSD Miroslav Váňa.

Co warte podkreślenie, leksem *šibal* stopniowo przekształca się z eufemizmu w inwektywę. Gdy sprawy dotyczą osób spoza własnego kręgu, rzeczownik ten staje się wyzwiskiem, synonimem wyrazu *oszust*.

Šibal Kalousek byl u všech lumpáren, prohlásil Paroubek. [Tn.nova, 14.06.2009]

Oszust Kalousek był obecny przy wszystkich szachrajstwach.

Kolejnym eufemizmem stał się w 2011 roku leksem *odklonit*. Znaczenie słownikowe (SSČ) tego jedynego w zestawie czeskich słów roku czasownika obejmuje

[10] Na przykład *Šibal Mušfiki*, *šibal Jaryžka*.

następujące definicje: 1. *vzdálit od něčeho*, *odchýlit: o. hlavu stranou* ‘oddalić od czegoś, odchylić: odchylić głowę’; 2. *způsobit změnu pův. směru, pohybu něčeho: o. paprsek z dráhy odchýlit; o.dopravu (při objížďce)* ‘doprowadzić do zmiany toku/biegu/ruchu’. Słownik czesko-polski proponuje następujące ekwiwalenty: odchylić, skierować w bok [na inną trasę]. Można by się zatem pokusić o przetłumaczenie opisywanego czasownika polskim odpowiednikiem przekierować.

W 2011 roku podczas wyjaśniania dziennikarzom zniknięcia dużej sumy pieniędzy minister Kocourek użył leksemu *odklonit* (pieniądze z obligacji zostały przekazane jego matce).

Milióny jsem odklonil v době rozvodu kvůli manželce, vysvětlil ministr Kocourek. [LN, 9.11. 2011]
Miliony (koron) przekierowałem w czasie rozwodu ze względu na relację z małżonką, wyjaśnił minister Kocourek.

Po tej wypowiedzi minister Kocourek został zdymisjonowany. Słowo jednak używane jako synonim czasownika *ukraść* stawało się coraz bardziej popularne, szczególnie w mediach społecznościowych. Znamienny jest także kontekst ironiczny wypowiedzi, w których się leksem *odklonit* pojawia[11].

“Omlouvám se, že jsem tu psal, že mi ukradli peníze z karty. Mé finanční prostředky byly samozřejmě odkloněny,“ publicysta Miloš Čermák. [LN, 9.11.2011]
„Przepraszam, że pisałem, że ukradziono mi pieniądze z karty. Moje środki finansowe zostały przecież przekierowane”, publicysta Miloš Čermák.

“Mně někdo odklonil velociped“. [LN, 9.11.2011].
Ktoś przekierował mój welocyped.

Leksem *odklonit* zarejstrowaliśmy także w innym znaczeniu zbliżonym do znaczenia słownikowego (oderwać/odsunąć; tu: od koryta). I w tym przypadku czasownik ten jest nacechowany ironicznie.

“Měl by Kocourka odklonit od koryta.“ [LN, 9.11.2011]
Powinien oderwać Kocourka od koryta.

Z upływem czasu eufemizm *odklonit* występuje w tekstach z coraz mniejszą częstością. Z 2014 roku zanotowaliśmy zaledwie kilka poświadczeń z wypowiedzi nieoficjalnej umieszczonej na forum internetowym.

Jak zabránit manželovi odklonit před rozvodem část majetku? [emimino, 4.05.2014]
Jak nie dopuścić do tego, żeby małżonek przekierował pieniądze?

Ostatnim leksemem należącym do omawianej grupy neologizmów-eufemizmów jest *viróza*. Znaczenie słownikowe tego rzeczownika odnosi się do choroby wirusowej (*virová choroba*, SSČ) i w takich kontekstach pojawia się najczęściej.

Jen nachlazení, nebo už viróza? [SYN2015: Žena a život, č. 21/2014].
Tylko przeziębienie czy już choroba wirusowa?

[11] Przykłady pochodzą z artykułu wydanego w „Lidovych novinach” dostępnego na stronie gazety 5.11.2015.

W 2014 roku leksem ten staje się coraz bardziej popularny ze względu na nowe znaczenie, które odnosiło się do sytuacji zaistniałej w listopadzie. Po interpretacji zachowania prezydenta Milosza Zemana w czasie ceremonii wystawienia klejnotów królewskich jako stanu nietrzeźwego kancelaria prezydencka ogłosiła, że prezydent przebył chorobę wirusową. W ten sposób leksem *viróza* stał się eufemizmem. Ponadto opisywany wyraz często występuje w cudzysłowie, co nadaje mu nacechowanie ironiczne lub podaje w wątpliwość jego wiarygodność.

Byla to "viróza"! Zeman byl u klenotů opilý, prozradila Němcová. [Tn.nova, 7.11.2014]
To był „wirus"! Zeman był pijany przy ceremonii wystawienia klejnotów, zdradziła Němcová.

W tym miejscu warto byłoby się zastanowić, dlaczego, określając stan prezydenta Zemana, wybrano leksem odnoszący się do choroby wirusowej (*viróza*), a nie jak w przypadku polskim, konkretnej choroby (choroba filipińska – na określenie stanu prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego). Aby odpowiedzieć na pytanie, dlaczego wybrano leksem *viróza*, a nie *nemoc*, przeprowadziliśmy korpusową kwerendę kolokatów łączących się z oboma rzeczownikami. W języku czeskim wyraz *nemoc* 'choroba' wydaje się mieć konkretniejszy charakter niż *viróza*, natomiast leksem *viróza* jawi się jako mniej określony, częściej związany z problemami żołądkowymi (*střevní*, *žaludeční*), sezonowością (*sezónní*). Wybór zatem czegoś wymykającego się konkretnym kategoriom mógł wydawać się wygodniejszy do zastosowania niż operowanie poszczególnymi jednostkami chorobowymi.

Tabela 3. Kolokaty leksemów *viróza* i *nemoc*

viróza 'choroba wirusowa'	*nemoc* 'choroba'
skolit 'chwytać/złapać'	*infekční* 'infekcyjna'
střevní 'jelitowa'	*mořská* 'morska'
sklátit 'powalić'	*pohlavní* 'weneryczna'
žaludeční 'żołądkowa'	*nakažlivá* 'zaraźliwa'
sezónní 'sezonowa'	*vážná* 'poważna'
epidemie 'epidemia'	*duševní* 'psychiczna'
trápit 'dotknąć'	*příznak* 'objaw'
příznak 'objaw'	*chronická* 'chroniczna'
přenos 'przenoszenie'	*Parkinsonův* 'Parkinsona'
lehká 'lekka'	*Alzheimerův* 'Alzheimera'
silná 'silna'	*zákeřná* 'podstępna'
nějaká 'jakaś'	*smrtelná* 'śmiertelna'
těžká 'ciężka'	*vyléčitelná* 'uleczalna'

Co warte podkreślenia, eufemizm *viróza* właściwie nie występuje w tekstach prasowych poza opisanym kontekstem.

2.3. ZAPOŻYCZENIA

Kolejną grupą są zapożyczenia. Należą tu neologizmy *blob* oraz *pussy*. Wyraz *blob* jest anglicyzmem przyjętym bez modyfikacji formalnych do języka czeskiego. W języku źródłowym oznacza m.in. kroplę. Zanim został wybrany na słowo roku (w 2007), pojawiał się w tekstach sporadycznie jako nazwa własna lub w kontekstach architektonicznych, nazywano tak nieregularne kształty. Z poświadczeń wynika, że słowo to nie było znane czeskim odbiorcom.

Počítače umožňují vytvářet domy křivolakých tvarů. Blob znamená hrouda. Nepravidelné, oblé a zvlněné jako hroudy v poli budou prý stavby budoucnosti. [SYN: Týden, č. 16/2006]

Komputery umożliwiają projektowanie domów o nieregularnych kształtach. Blob znaczy gruda/bryła. Nieregularne, kręte, faliste jak grudy w polu staną się podobno budynkami przyszłości.

Wzrost frekwencji tego leksemu odnotowujemy od roku 2007 (patrz tab. 4). Wybór wyrazu *blob* na słowo roku 2007 jest związany z projektem[12] Jana Kaplickiego budynku Biblioteki Narodowej. Jego kontrowersyjny kształt, a także niecodzienna kolorystyka wzbudziły wiele skrajnych emocji (od euforii po gniew). Projekt wygrał konkurs oceniany przez profesjonalistów, jednak opinia publiczna była podzielona co do jego oceny.

Chystá se manifestace za Kaplického blob. [SYN2015 ŠÍP, 22.01.2009]

Przygotowywana jest manifestacja popierająca „blob" Kaplickiego.

Když v sobotu 3. března zveřejnily některé deníky na první straně maketu naší nové Národní knihovny, nechtěl jsem věřit svým očím. První pocit byl – absurdnost, nestydatost, nadutost, kýč... [AN, 17.10.2007]

Gdy w sobotę 3 marca dzienniki upubliczniły na pierwszej stronie makietę naszej nowej Biblioteki Narodowej, nie mogłem uwierzyć własnym oczom. Pierwsze odczucie: absurd, bezczelność, nadęcie, kicz.

Ponadto warto zwrócić uwagę na to, że wydźwięk tego wyrazu może wzbudzić negatywne konotacje ze względu na podobieństwo tematów fleksyjnych z innymi ekspresywnie nacechowanymi słowami, jak *blít* 'wymiotować, dosł. rzygać', *blbý* 'głupi'.

Nové sídlo Národní knihovny navržené architektem Janem Kaplickým do podoby "**blobu**" či chobotnice mohlo mít už patnáct let příbuzného v Brně. [SYN: LN, 27.12.2007]

Nowa siedziba Biblioteki Narodowej zaproponowana przez architekta Jana Kaplickiego do postaci blobu czy ośmiornicy mogła mieć już od 15 lat krewnego w Brnie.

Spor o Národní knihovnu, blob, nebo chcete – li chobotnici, plivanec či amaroun začíná připomínat přímý přenos mistrovství České republiky ve sbírání politických bodů. [SYN: Mladá fronta DNES, 20.10.2007]

Spór o Bibliotekę Narodową, blob, lub, jeśli chcecie ośmiornicę [...], zaczyna przypominać transmisję z mistrzostw Republiki Czeskiej w zdobywaniu punktów politycznych.

Wzrost częstości leksemu jest poświadczony w tekstach wydanych w latach 2008–2009. Po śmierci autora projekt nie został zrealizowany, a wyraz *blob* wyszedł z użycia.

[12] Projekt ten miał też inne nazwy, np. *chobotnice* 'ośmiornica'.

Chobotnice zemřela spolu se svým autorem Praha – Chobotnice neboli **blob**. Tak se přezdívá projektu nové budovy Národní knihovny, který Janu Kaplickému nadělal spoustu vrásek. [SYN: ŠÍP, 16.01.2009]

Ośmiornica umarła wraz ze swoim autorem. Ośmiornica albo blob. To jest przezwisko projektu nowego budynku Biblioteki Narodowej, który Janowi Kaplickiemu przysporzył mnóstwa zmartwień.

W 2015 roku jeden z forumowiczów zadał pytanie o znaczenie leksemu *blob*. Większość użytkowników nie znała odpowiedzi. Nieliczne komentarze odsyłały do nazwy niedoszłego budynku Biblioteki Narodowej.

Tabela 4. Frekwencja leksemu *blob* w latach 2004–2009

Lp.	Rok wydania	Frekwencja całkowita	Frekwencja ipm*
1.	2004	5	0,02
2.	2006	5	0,02
3.	2007	535	1,84
4.	2008	999	3,4
5.	2009	489	1,67

* Liczba wystąpień leksemu na 1 mln wyrazów.

Następnym neologizmem-anglicyzmem wartym omówienia jest leksem *pussy*, który uplasował się najwyżej w ankiecie w 2014 roku. Popularność tego leksemu była związana nie tylko z kontrowersyjnym kontekstem, w którym został on użyty 2 listopada 2014 roku przez prezydenta Milosza Zemana w wywiadzie dla radia Žurnál[13], ale także z jego niepoprawną wymową. Zeman wymówił [pas'i] zamiast [pus'i]. W opisywanym fragmencie prezydent Republiki Czeskiej określa rosyjski zespół muzyczny Pussy Riot jako grupę pornograficzną, winną co najmniej zakłócania porządku w cerkwi. Odmawia także członkiniom zespołu statusu więźnia politycznego. Ponadto w sposób obraźliwy tłumaczy nazwę zespołu. Dodatkowo błędna wymowa [pas'i] wskazuje na ignorancję prezydenta dotyczącą języka angielskiego. Kontrowersyjne treści wraz z popełnionym błędem stają się pożywką dla mediów, co powoduje wzrost popularności wyrazu.

Trochę innego typu jest leksem *fotovoltaika* 'ogniwa fotowoltaiczne'. Wybór tego rzeczownika na słowo roku 2010 wydaje się szczególnie ciekawy. Z wyrazu obcego należącego do terminologii specjalistycznej, sporadycznie spotykanego w tekstach ogólnych, stopniowo stał się bowiem słowem powszechnie znanym. W przeciwieństwie do wyżej opisanych wyrazów, w tym wypadku nie mamy do czynienia z neologizmem-anglicyzmem.

Transparentní tepelná izolace, vzduchový kolektor, fotovoltaika, zpětné získávání tepla z větracího zařízení a bloková teplárna je integrována do stavebního souboru. [Technický týdeník, 1997]

Transparentna izolacja cieplna, kolektor powietrzny, ogniwo fotowoltaiczne, odzysk ciepła z wentylacji oraz ciepłownia są zintegrowane w konstrukcji budowlanej.

[13] http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/zeman-chodorkovskij-je-tunelar-a-pussy-riot-jsou-pornograficka-skupinka--1415631 [dostęp 16.10.2015].

Warto tu także nadmienić, że Czesi mają tendencję do zastępowania wyrazów obcych słowami rodzimymi. Wydawałoby się zatem, że leksem *fotovoltaika* ze względu na kryteria formalne nie spełnia kryteriów do zostania słowem roku. Jednakże kontekst, w jakim zaczął występować w domenie publicznej, stał się na tyle znaczący, że wyraz ten z leksemu specjalistycznego stał się wyrazem ogólnym. Kwerenda korpusowa, choć niepełna[14], pokazuje, jak rzeczownik ten stopniowo zyskuje na popularności (por. tab. 5). W tekstach wydanych w 2009 roku frekwencja leksemu *fotovoltaika* wyraźnie wzrasta.

Tabela 5. Frekwencja leksemu *fotovoltaika* w korpusie języka czeskiego (SYN)

Lp.	Rok wydania	Frekwencja całkowita	ipm
1.	1995	1	0,03
2.	1997	2	0,03
3.	1998	1	0,01
4.	1999	3	0,02
5.	2001	15	0,12
6.	2002	10	0,07
7.	2003	5	0,04
8.	2004	21	0,08
9.	2005	22	0,08
10.	2006	29	0,11
11.	2007	60	0,21
12.	2008	72	0,25
13.	2009	320	1,09

Oprócz danych frekwencyjnych poszerza się też typ tekstów, w których leksem ten się pojawia. Z czasopism specjalistycznych przechodzi do gazet codziennych, co związane jest z nowymi projektami na rozbudowę elektrowni solarnych i popularyzacji ogniw solarnych.

Investoři s projekty fotovoltaik na Znojemsku stále přibývají. [Znojemsky, 29.10.2009].
Inwestorów z projektami fotowoltaicznymi w Znojemskiem ciągle przybywa.

W związku z fiaskiem projektów ukierunkowanych na budowę elektrowni solarnych popularność leksemu maleje.

2.4. LEKSEMY ZE ZNACZENIEM ZAWĘŻONYM DO ZNACZENIA TEKSTOWEGO

Do grupy leksemów, których semantyka została ograniczona do konkretnego kontekstowego znaczenia tekstowego, należą wyrazy *poplatky* ‘opłaty’ *i metanol* ‘metanol’.

[14] 5 Korpus nie zawiera tekstów z lat 2010–2015.

Pierwszym wyrazem z opisywanej grupy jest słowoforma *poplatky*, tłumaczona na język polski jako słowo *opłaty*. Znaczenie słownikowe odnosi się do postaci kanonicznej *poplatek*, a jest definiowane jako *dávka za výkon*, *službu* ap.: *telefonní* p.; *správní pop*. (‘suma pieniędzy za wykonanie czegoś, za usługę itp., opłata telefoniczna, opłata administracyjna’). Co ciekawe, leksem ten ma w SSČ kwalifikator „kancelaryjny”. Słowem roku stały się formy liczby mnogiej, szczególnie jej postać mianownikowa/biernikowa. Bez względu na kontekst właśnie ta forma stopniowo zyskuje popularność (zob. tab. 6). Najwyższą jej frekwencję rejestrujemy w 2008 roku (182,56 ipm). Wysoka częstość w tekstach utrzymuje się także w 2009 roku (164,18 ipm)[15].

Tabela 6. Frekwencja postaci formy *poplatky* w korpusie języka czeskiego SYN

Lp.	Rok	Frekwencja całkowita	ipm
1.	2008	53 649	182,56
2.	2009	48 116	164,18
3.	2007	31 361	107,62
4.	2005	28 409	102,60
5.	2004	27 447	104,04
6.	2006	21 163	77,84
7.	2003	13 281	98,82
8.	2002	11 377	89,70
9.	2001	10 099	82,70
10.	1999	8 609	68,47
11.	1998	8 039	72,93
12.	2000	7 972	67,04
13.	1997	4 989	68,07
14.	1996	3 689	70,62
15.	1995	2 572	84,86
16.	1994	2 465	81,97
17.	1993	1 537	64,49

Warto także zwrócić uwagę, jak ważna jest tu postać mianownika liczby mnogiej. Lata 2008 i 2009 charakteryzują się jej wzrostem. Stanowią ok. 70% pozostałych form przypadków. Znacząca różnica rysuje się między jej częstością odnotowaną w latach 2008–2009 a czasem wcześniejszym. W tekstach z roku 1999 postać ta stanowi zaledwie 40% pozostałych form, następnie stopniowo wzrasta. Teksty z lat 2006–2007 zawierają ok. 50–60% (por. tab. 7).

[15] Korpusy SYN nie zawierają tekstów z następnych lat.

Tabela 7. Procent form *poplatky* w stosunku do form pozostałych w tekstach z wybranych lat

Rok	2008	2009	2007	2006	1999
%	71	72	57	52	40

Kolokacje zawierają wyrazy współwystępujące odnoszące się do problematyki uiszczania opłat w państwowej służbie zdrowia. Świadczą o tym następujące leksemy *regulační* ‘regulacyjny’, *třicetikorunový* ‘trzydziestokoronowy’, *zdravotnický* ‘zdrowotny’, *zdravotnictví* ‘służba zdrowia’, *recept* ‘recepta’. Wśród kolokatów pojawiają się też leksemy dotyczące opłat bankowych, RTV, licencyjnych oraz ogólnych.

Kwerenda graficzna Google wskazuje na dominację obrazów związanych z opłatami w służbie zdrowia i bankowymi. Wyszukiwarka zwraca wizerunki symboliczne, np. zawierające skarbonkę stojącą obok lekarskiego stetoskopu, lub żarty graficzne przedstawiające mężczyznę z piłą w brzuchu i lekarza proszącego o uiszczenie opłaty w automacie na parterze. Z opłat bankowych warto wspomnieć o potworze zwanym *poplatkožrout* ‘opłatożerca’, charakteryzującym stronę internetową *bankovnipoplatky* ‘opłaty bankowe’, na której m.in. można co roku zagłosować na najbardziej absurdalne opłaty bankowe.

Opłaty uiszczane w służbie zdrowia stały się także ważnym elementem sporów politycznych, o czym świadczy umieszczanie tej kwestii w programach i na plakatach wyborczych Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej.

Problematyka opłat uiszczanych w służbie zdrowia i bankach jest wciąż żywa, choć wraz ze stopniową ich likwidacją można się spodziewać zmniejszenia frekwencji formy *poplatky*.

Podobna sytuacja zaistniała w wypadku słowa *metanol*. Według definicji słownikowej (SSJČ) pochodzący z greki leksem *metanol* to chemiczny *metylalkohol*. Słowo roku jednak jest ściśle związane z masowymi zatruciami alkoholem metylowym nielegalnie wprowadzonym do sprzedaży w 2012 roku.

“Otravy metanolem“: V souvislosti s metanolovou aférou bylo postupně vedeno několik jednotlivých soudních procesů. [Aktualne.cz, 11.09.2012]
„Zatrucia metanolem”: W związku z aferą metanolową przeprowadzono kilka procesów sądowych.

Ponadto wyraz *metanol* pełni także funkcję jednowyrazowego odpowiednika wielowyrazowego połączenia *metanolová kauza*.

Zlínský soud prodloužil vazbu třem hlavním aktérům kauzy *metanol*. [Zlin.cz, 10.12.2012]
Zliński sąd przedłużył areszt trzem głównym oskarżonym w sprawie metanol.

Vrchní soud potvrdil většině aktérů metanolové kauzy mnohaleté tresty. [LN, 27.01.2016]
Sąd apelacyjny potwierdził wieloletnie wyroki większości oskarżonym w sprawie metanol.

O kauze metanol věděla policie už dřív, řekl detektiv. Šlachta to odmítá. [LN, 1.03.2016]
O sprawie metanol wiedziała policja już wcześniej, twierdzi detektyw. Szlachta temu zaprzecza.

Sprawa z 2012 roku w dalszym ciągu jest obecna w czeskim dyskursie publicznym i wiąże się z innymi przypadkami zatruć alkoholem metylowym (tym razem na mniejszą skalę). Można przypuszczać, że okresowe wzrosty częstości wystąpień

leksemu *metanol* będą najczęściej powiązane z konkretną sytuacją zatruć alkoholem metylowym.

Wyrazy wyłonione w czeskim konkursie na słowa roku mają niewątpliwie odmienny charakter niż ich polskie odpowiedniki. Wydaje się, że podstawowym czynnikiem ich wyboru jest atrakcyjny kontekst, w którym zostały użyte, co łączy się z profilem osób na nie głosujących. Przeciętny czytelnik gazety „Lidové noviny" kieruje się częściej atrakcyjnością znaczenia leksemu, kontekstami, w jakich występuje, rzadziej jego formą, o ile nie ewokuje ona specyficznych skojarzeń. Do słów, w których czynnik formalny mógł być współdecydujący z osadzeniem go w intrygującym dla społeczeństwa czeskiego kontekście, wydają się należeć: *rychlostudent* (przejrzyste słowotwórczo złożenie), *blob* (anglicyzm wywołujący skojarzenia z rodzimymi leksemami ekspresywnymi), *pussy* (ze względu na niepoprawną wymowę). Pozostaje przypuszczać, że rodzaj czeskich słów roku raczej nie ulegnie zmianie z powodu masowego charakteru tego wydarzenia.

BIBLIOGRAFIA

Korpus SYN, *Český národní korpus – SYN*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Cit.05.04.2016. http://www.korpus.cz.

Korpus SYN2015, *Český národní korpus – SYN2015*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. http://www.korpus.cz.

Martincová O. et al., *Neologizmy v dnešní češtině*, Praha 2005.

Rębacz M., *Konfrontatywna analiza korpusowa czeskich i polskich słów roku*, praca licencjacka, Warszawa 2016.

Sękowska E., *Neologizmy słowotwórcze we współczesnej polszczyźnie (wybrane tendencje)*, „Eslavística Complutense" 2012, nr 12, s. 97–103.

Siatkowski J., Basaj M., *Słownik czesko-polski*, Warszawa 2010.

Smółkowa T., *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków 2001.

SSČ – *Slovník současné češtiny pro školu a veřejnost*, hlavní redakce Josef Filipec, František Daneš, Jaroslav Machač, Vladimír Mejstřík, Praha 2001.

SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého*, za vedení B. Havránka (hlavního redaktora), J. Běliče, M. Helcla a A. Jedličky, Praha 1960–1971.

NETOGRAFIA

http://www.americandialect.org/woty

www.bankovnipoplatky.cz

http://blog.oxforddictionaries.com/2015/11/word-of-the-year-2015-emoji/

www.slowanaczasie.uw.edu.pl

http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/zeman-chodorkovskij-je-tunelar-a-pussy-riot-jsou-pornograficka-skupinka--1415631 2.11.2014 [dostęp 16.10.2015].

AHA, 29.04.2013 http://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/86030/rychlostudent-jiri-matej-bruna-29-za-7-let-ziskal-6-titulu.html

AN, 17.10.2007 http://www.antena-lipnik.cz/modules/news/print.php?storyid=31 17.10.2007
Aktualne.cz, 11.09.2012 http://www.aktualne.cz/wiki/domaci/otravy-metanolem/r~i:wiki:3420/
Blesk, 10.01.2014 http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-politika/227688/vlada-ocima-zemana-nekompetentni-laik-rychlostudent-a-riziko-pro-stat-koho-tim-prezident-mysli.html?utm_source=blesk.cz&utm_medium=copy
Emimino, 04.05.2014 http://www.emimino.cz/diskuse/jak-zabranit-manzelovi-odklonit-pred-rozvodem-cast-majetku-189388/ [dostęp 5.11.2011].
LN, 30.12.2008 http://www.lidovky.cz/slovem-roku-2008-jsou-podle-ln-poplatky-d8f-/zpravy-domov.aspx?c=A081230_215134_ln_domov_nev&setver=touch
LN, 27.10.2009 www.lidovky.cz
LN, 9.11.2011 http://www.lidovky.cz/odklonit-penize-ministr-kocourek-obohatil-politicky-slovnik-pu9-/zpravy-domov.aspx?c=A111109_183421_ln_domov_ogo#utm_source=clanek.lidovky&utm_medium=text&utm_campaign=a-souvisejici.clanky.clicks
LN, 14.12.2014 Zdroj: http://www.lidovky.cz/v-ankete-slovo-roku-jasne-vede-vyraz-pussy-vyhraje-zeman-i-letos-pxt-/zpravy-domov.aspx?c=A141212_202346_ln_domov_hm
LN, 9.10.2015 http://i.lidovky.cz/10/012/lnc460/MEV30751d_119004_original1_ob6i9.jpg [dostęp 9.10.2015].
LN, 5.11.2015 http://www.lidovky.cz/odklonit-penize-ministr-kocourek-obohatil-politicky-slovnik-pu9-/zpravy-domov.aspx?c=A111109_183421_ln_domov_ogo#utm_source=clanek.lidovky&utm_medium=text&utm_campaign=a-souvisejici.clanky.clicks [dostęp 5.11.2015].
LN, 27.01.2016 http://zlin.idnes.cz/vrchni-soud-potvrdil-tresty-akterum-zlinske-metanolove-kauzy-pvf-/zlin-zpravy.aspx?c=A160127_151553_zlin-zpravy_ras
LN, 1.03.2016 Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/detektiv-svabensky-metanolova-kauza-dsj-/domaci.aspx?c=A160301_115226_domaci_pku
parlamentnilisty.cz, 27.12.2014, http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Noviny-hledaly-slovo-roku-Cena-miri-na-Hrad-351763 27.12.2014
Tn.nova, 14.06.2009 http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/domaci/sibal-kalousek-byl-u-vsech-lumparen-prohlasil-paroubek.html
Tn.nova, 7.11.2014 http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/domaci/byla-to-viroza-zeman-byl-u-klenotu-opily-prozradila-na-nej-nemcova.html
Zlin.cz, 10.12.2012 – www.zlin.cz
Znojemsky, 29.10.2009 http://znojemsky.denik.cz/podnikani/vranovska-ves-vitezi-fotovoltaika2009 1028.html

WORDS OF THE YEAR IN THE CZECH PUBLIC DISCOURSE

Summary

The aim of the article is to analyse the so-called words of the year used in the Czech public discourse in the years of 2006–2014. In the Czech Republic this event takes the form of a plebiscite conducted among readers of "Lidové noviny" newpaper. The words selected in the Czech contest Words of the Year have a different character than their Polish counterparts. It seems that they were chosen mainly to the attractive context in which they were used, which is related to the profile of people voting for them. An average reader of "Lidové nowiny" newspaper is more often driven by attractiveness of the meaning of the lexeme, context, in which it is used, less often its form, unless it evokes specific associations. A great number of these words are quotes from politicians, relating to internal affairs. From the lexicological point of view, lexical neologisms prevail among the Czech set of words

of the year. Among them one can distinguish word formation neologisms (rychlostudent), semantic neologisms (šibal, odklonit, viróza) and borrowings (blob, pussy, fotovoltaika). Other words are native or foreign words used in texts adapted to the Czech language (metanol, poplatky) a long time ago.

Trans. Izabela Ślusarek